

BİLGİ SOSYOLOJİSİ İLE EĞİTİM SOSYOLOJİSİNİN İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DENEME

Prof.Dr.Hüseyin AKYÜZ*

Herşeyden önce eğitim sosyolojisiyle ilgisi bulunan bir bilgi, ya da düşünce kategorisi, "bilginin sosyal" boyutunu dikkate almak zorundadır. Çünkü eğitim sosyolojisi, bilginin toplumsal fonksiyonuna yaklaşmaya başladığında, toplum içerisinde yer alan çeşitli grup ve kurumların karşılıklı etkileşimlerini sağlayan temeldeki iradeleri incelemiş demektir. Bu da onu "bilgi sosyolojisine" yaklaştırmaktadır.

"Bilgi sosyolojisi" ise, bir yandan sosyal ilişkilerin ortaya çıkardığı pozisyonlardaki "bilinç" ve "bilgi" gibi öğelerin "rol" ve "etkileri"ni, diğer yandan da, sosyal yapı ve bu yapıya bağlı olarak meydana gelen olayların içerisinde belirginleşen "bilişsel" (kognitif) öğeleri inceler. Bilgi sosyolojisinin söz konusu bu bilimsel karakterinin yanında, normatif özelliklerinin de bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Çünkü bilgi sosyolojisi, yaptığı araştırma ve incelemelerle çeşitli dünya görüşlerinin (ideolojilerin) yaygınlaşarak yapılaşmasına yardımcı olmakla, bu görüşlerin sosyal şart ve zeminini hazırlamış olmaktadır. Bilgi sosyolojisinin normatif karakterini burada aramak gerekir.

"Bunların yanında bilgi sosyolojisinin daha başka konuları da bulunmaktadır. Fakat onun ana konusu sosyal varlık ile bilgisinin karşılıklı ilişkisidir. Fakat bilgi sosyolojisi bu ilişkiyi ele alarak yorumlamakla yetinmez. Bilginin sosyal zemin ve çevre içerisindeki anlamını da açıklamayı amaçlar. Ayrıca bilgi sosyolojisi,

* Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü Öğretim Üyesi

sosyal zemin üzerinde ortaya çıkan çeşitli değişimleri de bilgi ile nisbetlerini düşünerek yorumlamaya çalışır”¹.

Bilgi sosyolojisi çok yeni bir sosyoloji disiplini olmasına karşılık, bilginin insan ve toplum hayatında oynadığı rolün farkına varılması yeni bir konu değildir. Bu durumu çok gerilere götürmek mümkündür. İlk ve Ortaçağ düşünürlerinden birçoğu, bilginin toplum hayatındaki rolüne işaret ederek bu konuda görüşler ileri sürmüşlerdir. Ancak bilginin bu biçimde ele alınışı, sosyolojik olmaktan ziyade, dini, estetik ve felsefi görüşleri yansıtmaktadır. Bilginin insan ve toplum için bir güç ve bir itibar kaynağı oluşu yanında, toplumsal varlıklar arasındaki ilişkiyi ifade edişi, Yeniçağın eseridir. Fakat bunun inceleme konusu olması, başka bir söyleyişle bu konuda yeni bir sosyoloji disiplininin doğması çok yeni bir olaydır. Yani bilginin sosyal bir problem olarak sosyolojinin konuları arasında yer alması çok eski değildir. Fakat bunun çeşitli görüntü ve parçalarının uzun bir tarihi geçmişinin olduğunu da söylememiz gerekir.

“Toplumsal etki ve şartların, insanın sahip olduğu bilgi düzeyini etkileyerek şekillendirdiği konusunda ilk ciddi incelemeyi yapan düşünür. R.Bacon’dır”². Onun bu alandaki görüşleri, Rönesans döneminin bazı düşünürlerinde, özellikle de sosyal ütopyacı yazarlarında kendini yeniden göstermiştir. Özellikle “iş” ve “bilgi” kavramları, Thomas Campanella (1568-1639) gibi ütopyist-toplumcu yazarlarda³ ve F.Bacon(1561-1626) gibi empirist-ferdiyetçi düşünürlerde görüldü. Bilgiyi bir güç, bir iktidar ve itibar vasıtası olarak gören İngiliz düşünürü F.Bacon ile felsefi bir muhtevaya da sahip oldu. Bacon’a göre tabiata hâkim olmak, ancak

¹ Kippert, Klaus, Einführung in die Soziologie der Erziehung, Herder Verlag, Freiburg, s.15-23. İçinde: Klaus Kippert, “Soziologie der Erziehung”.

² Wörterbuch der Padagogik, Verlag, Herder, Freiburg, 1977, s.334-336.

³ Aster von Ernst, Geschichte der Philozophie, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1958, s.187.

ona nüfuz etmekle, yani kanun ve prensiplerini öğrenmekle mümkündür. Dolayısıyla insan tabiata hakim olacaksa, onun bilgisini öğrenmelidir. İnsanların sıkıntıları ve yoksullukları ancak bu yolla önlenir. Tabiattan yeterince yararlanabilmek için bilmek gerekir. Bilmenin yolu ise varlığı tanımaktan geçer.⁴

Yeniçağ dönemi düşünürlerinin bilgi ile ilgili çok önemli bir muhteva oluşturmaları, Metotçağı ve onu takibeden Aydınlanma dönemlerinde daha da gelişerek 19.yüzyıla ulaşmıştır. Bu birikimi en iyi değerlendirenlerin başında Destutt de Tracy (1754-1836) isimli düşünür gelir. “Bu filozofun özellikle A.Comte ve E.Durkheim’in temsil ettiği pozitivist sosyolojiyi de önemli ölçüde etkilemiştir. Ayrıca daha önceki dönemlerden yığılarak gelen bu muhteva, yani toplumsal şart ve etkilerin insanın bilgi ve düşüncesini şekillendirdiği anlayışı, K.Marks tarafından toplumun eleştirisinde kullanılmıştır.”⁵ K.Marks, tarihi ve toplumu eleştirirken bilginin sınıf şuuru sayesinde var olduğu görüşünü geliştirmiştir. Ancak, bu düşünce, bilgi sosyolojisinin bugünkü anlamından çok uzaktır. Bu düşünürü bilgi sosyolojisiyle ilgili olarak düşündüğü elemanlar, bilimsel amaçtan ziyade, ideolojik, özellikle de sınıf ideolojisine hizmet edecek nitelikte bulunuyordu⁶.

Nietzsche’ye göre, insanlığın kurarak geliştirdiği çeşitli düşünce yapılarının arkasında, bu düşünceyi yaratan, çoğu zaman da unutilan bir unsur yatar. Bu unsur, insan iradesinin ve isteklerinin itici gücünü teşkil etmektedir⁷. Fakat K.Marks bu gerçeği yakalayamadı. Bundan dolayı onun bilgi sosyolojisi anlayışı, çağdaş bilgi sosyolojisinden ziyade, tarihin yorumlanması

⁴ Aster, a.g.e., s.216-217.

⁵ Wörterbuch der Padagogik. Verlag Herder, Freiburg, 1977, s.334-336, içinde: Peter Weingart: “Wissenssoziologie”.

⁶ Kurzreiter, Josef; Padagogische Soziologie. Österreichischer Bundesverlag. Wien, 1971, s.309.

⁷ Mardin, Şerif; İdeoloji, İletişim Yayıncılık, İstanbul, 1992, s.42.

çerçevesinde oluşan ideolojik problem olarak kaldı. Onda bilgi sosyolojisi hiç bir zaman insanı ilişkilerin anlaşılmasına yarayacak sistematik bir bakış şeklini alamadı ve bir disiplin haline gelemedi⁸. “Bunun yanında, modern bir ideoloji doktrini ve bilgi sosyolojisi için ana kaynak Nietzsche’nin görüşlerinde bulunabilir. Çünkü Nietzsche, insandaki çeşitli güdü ve irade aracılığıyla oluşan bilgilerin teorik yönleriyle, pratik bilginin konkret özelliklerini bu alanda açıklamak istemiştir.”⁹ Fakat bu yazarda bu felsefî anlayış yanında, bazı sosyolojik hesapların varlığına da tanık oluyoruz. Ancak bunlar birkaç basit kategoriden ibarettir. Mesela aristokratik ve demokratik kültürlerle göre düşüncelerin şekillenmesi olayı bu anlayış içerisinde değerlendirilebilir.

Nietzsche’den hareket eden bu düşünce akımı, S.Freud (1856-1939) ve V.Pareto’nun (1848-1923) içgüdü görüşünde ve bunların çözümünde kullanılan yöntemler aracılığıyla insanın düşüncesini, bir dürtü ve güdü mekanizmasının üretimi olarak gören anlayışlara ulaşmıştır. Buna benzer “akraba bir hareket, pozitivist akım içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu pozitivist akım. Ratzenhofer, Gumplawize ve Oppenheimer gibi isimlere bağlanmaktadır. Burada Jerusalem’i de dikkate almak gerekir. Jerusalem. Dilthey’in manevi bilimler hareketi ve tarihciliğinden kaynaklanan problematiğin zorluklarını söz konusu etmeksizin başlattığı tartışmalar, bilgi sosyolojisi için önemli bir hizmet olarak görülebilir”.¹⁰

Bilgi sosyolojisi (Wissensoziologie) kavramını ilk kullanan kişi M.Scheler (1874-1928)’dir. M.Scheler bu kavramı, özellikle K.Marks’ın tarahi materyalizminden, kendi dünya görüşünü ayırmak için kullanmıştır. M.Scheler, bilginin ekonomik ve sınıfsal

⁸ Mannheim, Karl; *İdeologie und Utopie*, Verlag G. Schulte-Blunke, Frankfurt am Main, 1978, s.266.

⁹ Mannheim, a.g.e., s.266.

¹⁰ Mannheim, a.g.e., s.266.

kökeninden çok fenomenolojik temelini esas almayı düşündü. Böylece bilgi konusundaki tek yanlılık geri plana itilerek, bilginin tarihi, sosyal ve kültürel dayanak ve sebepleri gündeme gelmeye başladı. M.Scheler’in asıl amacı, toplumu ayakta tutan bu kavramları, sınıfların yerine geçirmektir. Tahminen M.Scheler, “Toplumun özü” kavramıyla, toplum kültürünü kastetmiştir.¹¹

Aslında M.Scheler’in bu çalışmasının amacı, bilgi sosyolojisi kurmak değildir. Onun amacı çok farklıdır. M.Scheler, bilgi sosyolojisi konusunda ortaya çıkan kavram ve görüşleri, felsefî bilginin yapılaşmasında kullanmak istemiştir. O bilgi sosyolojisinin verilerini yeni bir bilimsel disiplinin kurulması için kullanmamış, bunlar aracılığıyla yeni kurmaya çalıştığı felsefe sistemini sağlamlaştırmaya uğraşmıştır. M.Scheler’ci bilgi anlayışının ağırlık noktası, aynı zamanda metafiziğin gelişme hattıyla ilgilidir. Bundan dolayı yeni bir bilimsel disiplin, bu çeşit subjektif değerlendirmelerin insafına terk edilemez. Çünkü M.Scheler, öne sürdüğü görüşleriyle, bilginin toplumsal yönünü araştırmaktan ziyade, bunun aracılığıyla bir ontoloji bir bilgi teorisi ve bir metafiziğin öncülüğünü yapabilecek bir form oluşturmak istemiştir. Onun düşüncelerinden çıkan sonuç derin bir sezgiyle oluşturulan problemlerin geniş ve sistemli bir taslağı olarak kabul edilebilir. Fakat kabul etmek gerekir ki bu durum, sosyolojik bakımdan şekillendirilmek istenilen bir bilim için, açık ve tam olarak uygulanabilen bir yöntem olamaz.¹²

M.Scheler, bilgiyi özde arayan bir düşünürdür. Onda varlıklar arasındaki ilişkiyi sağlayan bilgi bir nedensellikten kaynaklanır. Ona göre toplumdaki bütün sosyal tabakaların sahip olduğu bilgi ve düşünce formları birer görüntüden ibarettir. Buna karşılık bilgi sosyolojisi konusunda ortaya çıkan zirve isimlerden biri olan K.Mannheim (1893-1947), sosyal ve kültürel yapılar arasındaki

¹¹ Weingart, a.g.m., s.334-336.

¹² Mannheim, a.g.e., s.267.

ilişkileri, genel bir nedenselliğe bağlamak yerine, fonksiyonel ilişkilere, yani bir iş-aksiyon ifade eden öğelere bağlamak istiyor. Zaten K.Mannheim'de düşünce, mutlaka bir varlıkla bağlantı içerisinde bulunmaktadır. Toplumu meydana getiren çeşitli toplumsal varlıklar, karşılıklı olarak birbirlerini etkilerler. Bu varlıklar, manevi şekil, yani sistemlerdir ve sürekli olarak, özellikle de fonksiyonel bakımdan birbirlerini yönlendirirler. Aslında toplumdaki manevi şekillenmeler olarak gördüğümüz sistemler, toplumsal gerçeklerdir. Bu gerçekler üzerine yapılan her türlü konuşma ve tartışma da ideolojileri ilgilendirir.¹³

Karl Mannheim'a göre, "bilgi sosyolojisi, henüz ortaya çıkmış çok yeni bilimsel bir disiplindir. Söz konusu bu disiplin, "bilgiyi, varlıklar arasındaki ilişki'nin bir doktrini olarak ortaya koymayı, bunu gerçekleştirerek yapılaştırmayı, tarihi-sosyolojik bir araştırma yöntemi olarak da dünün ve bugünün çeşitli bilgi ile ilgili oryantasyonlarda yer alan varlıklar arasındaki bağımlılığı gösteren ilişki'yi anlamayı amaçlamaktadır. Bunun yanında bilgi sosyolojisi düşüncenin bugünkü krizleri içerisinde müşahade edilen çok spesifik bağımlılıkları, çeşitli teori ve düşünce biçimlerinin toplumsal kökenlerini ve bu teori ve düşünce biçimlerini aracılığıyla varlıklar arasındaki bağımlılıkların uğradığı fikir krizinin nedenlerini araştırmak ve bunları belli bir sıraya göre tanzim ederek çözmek istemektedir."¹⁴

K.Mannheim, bilgi sosyolojisini, hem bir teori ve hem de düşüncenin var oluş nedenini incelemede kullanılan bir yöntem olarak görüyor. K.Mannheim'a göre bilgi sosyolojisi birkaç ana eğilim taşımaktadır. Herşeyden önce bilgi sosyolojisi bir teorik bakış açısı olarak görülebildiği gibi, müşahade edilen yalın haldeki olguları (Faktizaten), bilginin var oluşunu sağlayan nedenler ve

¹³ Weingart, a.g.m., s.334-336.

¹⁴ Mannheim, a.g.e., s.227.

fenomenlerin tespitini sağlayan doktrinler olarak da kabul edilebilir. Bilgi sosyolojisinin bu şekilde yapılan tanımının amacı, fenomolojik bakımdan bilginin varoluş nedenlerini göstermek, analizini yapmak ve sınırlarını çizmektir. Böyle bir anlayışı, müteakip bir düşünce hareketinde yer alan bilgi teorisiyle ilgili bu doktrini değiştirebilir. Aslında söz konusu bu doktrin gayesi, "varlık bağımlılığı" olgusunun bilgi teorisi bakımından önemini vurgulamak ve bunu önemli bir problem haline getirmektir.

Bu anlayışa göre bilgi sosyolojisiyle ilgili teoriler, "a-eğer bilginin 'var oluş bağımlılığının özel bir şekli' ve durumu üzerine kurulan ampirik bir teori olarak ele alınır, b-eğer bilgi sosyolojisi bu olgulardan bilgi teorisini ilgilendiren bir taraf bulabilir ve bunlardan bir sonuç çıkarabilirse, işte o zaman onun iki önemli özelliğinin ve basamağının bulunduğu söylenebilir.¹⁵ Fakat burada son kısmı, öncekinden ayırmak gerekir. Çünkü bilgi sosyolojisi, bilginin var oluşuyla değil, mevcudiyetiyle (durumuyla) ilgilenir." Bu anlam içerisinde bilgi sosyolojisi, yeni bir araştırma ve inceleme yöntemi olarak olgularla ilgili düşüncenin 'varlık ağırlıklılığını', onların bilgi teorisini ilgilendiren yönlerini hesaba katmaksızın incelemektedir."¹⁶ Böylece bilgi sosyolojisinin yöntemi, olgulara dayanan düşüncenin fonksiyonel taraflarını ele alan ampirik bir yöntemdir diyebiliriz.

G.Gurwitch (1894-1965)'de bilgi sosyolojisinin tanımı konusunda bazı bakımlardan K.Mannheim'a yaklaşmaktadır. Ona göre bilgi sosyolojisi, sosyal grup ile bilgi türleri arasındaki ilişkiyi analiz eden bir sosyolojisi disiplindir. Daha geniş bir ifadeyle bilgi sosyolojisinin konusu, sosyo-politik ilişkiler ve toplumsal bilinçtir.

¹⁵ Mannheim, a.g.e., s.229.

¹⁶ Mannheim, a.g.e., s.334-336.

Son dönemlerin popüler isimlerinden olan P.Berger ve Th.Luckmann gibi sosyologlar da bu tanıma sonuna kadar bağlı kalmışlardır¹⁷.

F.Bacon ve D.Tracy'nin düşünce sistemlerinde özenle üzerinde durulan ve bilimsel düşünce için de çok değerli olan bilginin toplumsal şart ve etkilere göre şekillenmesi anlayışı, çok uzun bir zaman sosyoloji için yan bir konu olarak kalmıştır. Fakat burada bu anlayışın farkında olan bazı düşünürlerin bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Özellikle bu konuda M.Weber (1864-1920)'e özel bir yer ayırmalıyız. Çünkü M.Weber ile birlikte bilimsel düşünceye etki eden iç ve dış faktörler ve bunların karşılıklı ilişkileri tartışma konusu haline gelmiştir. "Buradan hareket eden R.K.Merton, bilgi ile toplumsal yapı ve fonksiyon teorilerinin ilişkisini incelemekle, bilimsel düşünceye etki eden iç ve dış faktörlerin durumunu sergilemiş oluyordu. R.K.Merton, bilgi sosyolojisini kurmaya çalışırken, özellikle çeşitli sosyal normları dikkate almak istemişti. Ancak dikkate alınan bu normlar, birer fonksiyonel şart olarak bilimin amacını ve bilginin gerçekleştirilmesini garanti edecek bir kurumlaşmayı sağlamaya yardımcı olmalıdır.¹⁸ "Merton'un araştırmalarında bilgi ile teknik toplumsal kalıplarla ferdi davranış arasındaki ilişki ele alınmıştır. Onun bilgi sosyolojisine verdiği amaç bilgi üretimi olayını rastgele değil, kurumlaşmasını sağlamaktır".¹⁹

Günümüzde bilgi sosyolojisi kavramı, bir çok ülke sosyoloğu tarafından rahatça kullanılan anahtar sözcüklerden birisi olmuştur. Mesela Amerika ve İngiltere'de bilgi sosyolojisi "Sociologie of Knowledge" ve Almanya'da "Wissenssoziologie" sıkça kullanılan kavramlar haline gelmiştir. Ayrıca bu kavramın kullanılması konusunda özel bir itinanın gösterildiğini de belirtmemiz gerekir."

¹⁷ Weingart, a.g.m., s.334-336.

¹⁸ Weingart, a.g.m., s.334-336.

¹⁹ Kurzreiter, a.g.e., s.309.

Bugün Batı ülkelerinden bir çok sosyal bilimci ve yazar, bilgi sosyolojisiyle ilgili çok ciddi çalışmalar yapmaya başlamışlardır. Bu çeşit çalışmalar yapan isimlerden birisi de çağdaş Alman sosyologlarından biri olan Helmut Schoeck (doğ.1922)'dur. Bu sosyolog, bilgi sosyolojisini, bilinç problemini çözmeye çalışan sosyolojik bir disiplin olarak ele alıyor. Doğal olarak bilinç problemi ele alınınca, ister istemez bu bilinci yaratan çeşitli sebep ve varlıklar, ayrıca bunların oluş biçimleri ve tarihi seyirleri gündeme gelecektir. Bundan dolayı bilgi sosyolojisinin, tarihi-sosyal bir yorum biçimini benimsemesi kaçınılmaz hale gelecektir. Ancak bilgi sosyolojisi, ideolojilerin kritiğini de yapmayı amaçlayan bir disiplin olduğundan, günün ve geleceğin politik plan ve eğilimlerine etki etmeye çalışır. Çünkü politika alanında da bilginin bir egemenlik aracı olduğu çeşitli denemelerde doğrulanmıştır. Bu anlayıştan hareketle, bilimsel bilgi geliştikçe, bilginin politikada, devlet ve toplum hayatının hemen bütün alanlarında daha da etkili olacağı ve egemen güçleri yönlendireceği kesindir²¹. Bu tür bir gelişme neticesinde, yani bilginin egemenlik aracı olduğu bir dünyada, uzmanlık bilgisi ve uzman insanın istenen bir insan tipi olacağı muhakkaktır. Ferdi şuuru yapan bilgidir. Ferdi şuurların bir bileşkesi olan toplum şuuru da bilginin eseridir. Fakat burada şuuru, yani bilgiyi yaratan ve onu kuşaktan kuşağa aktaran ve malzemesi bilgi olan kurumlar, özellikle de eğitim kurumları karşımıza çıkmaktadır. Böylece bilgi sosyolojisiyle eğitim sosyolojisi bu konuda birleşmiş oluyorlar. Dolayısıyla da bilgi ile eğitim ve öğretimin ilişkisi gündeme gelmeye başlıyor.

Aslında günümüzde bile, bilgi sosyolojisinin amacı ve alanı konusunda bilim adamlarının arasında görüş birliğinin bulunduğunu söylememiz mümkün değildir. Fakat slogan olarak birleşilen bazı

²¹ Kurzreiter, a.g.e., s.310.

tariflerin olduğunu söyleyebiliriz. Mesela "bilgi sosyolojisi, bilginin toplumsal fonksiyonunu kendine konu edinmiş bir sosyoloji disiplini" şeklinde yapılan bir tarife çok sayıda sosyoloğun katılacağı muhakkaktır. Fakat bu konu ayrıntılı hale gelince, yani muhteva unsurları söz konusu olunca ayrılmalar da kendini göstermeye başlıyor. Bütün bu zorluklara rağmen, bilgi sosyolojisini bir disiplin olarak kurmaya çalışmakta yarar vardır.

a) Bilgi Sosyolojisinin Amacı :

Raymond Aron (doğ.1905)'a göre, bilgi sosyolojisinin amacı, suje ile obje arasındaki ilişkinin yeni bir teorisini kurmayı denemektir. Bu teori içerisinde gerçeğe ulaşmayı hazırlayan şartların orjinal bir yorumu ve bunu konu edinen bilim dalının da gerçek bir analizi yer almalıdır. Bilgi sosyolojisi böyle bir teori kurma denemesini başlatınca sadece matematik ve bazı sosyal bilimlerin kapladığı alan üzerinde etkide bulunmakla kalmaz, aynı zamanda insan ve bilim adamının tartışılan ve tartışılması gereken bir sorumluluğunun bulunduğunu vurgulamış olur. Başka bir ifadeyle tartışılan ve tartışılması gereken sorumluluğun bir kaç önemli yanının bulunduğunu belirtmiş olur. Bu yanlardan bazıları, arzu ve isteklerdir. Çeşitli duygusal yanlar bilim adamlarını etkilemektedir. Mesela çeşitli duygusal durumlar, hem tarihçilerin ve hem de iktisatçıların çalışmalarını yönlendirmekte, hatta belli şekillere sokmaktadır. Bunlar çoğu zaman sosyal durum ve olayları etkilemektedir. Çünkü sosyal bir durum içerisinde sosyo-psikolojik faktörler, içiçe geçmiş ve kaynaşmış halde bulunmaktadır. Bu çeşit bir anlayıştan hareketle, bilgi sosyolojisinin amacının, sürekli hissedilen tarihi, iktisadi ve politik görüşlerle belirgin duruma gelen zorlukları düşünmek ve onları hatırlamaya çalışmaktır.²²

²² Aron, Raymond; Die Deutsche Soziologie der Gegenwart, Alfred Kröner Verlag, Stuttgart, 1965, s.85-86.

Her ne kadar R.Aron, bilgi sosyolojisinin amacını, suje ile obje arasındaki bilişsel ilişkiyi açıklayan ve duygusal yönleri bulunan bir teori geliştirme çabası olarak görüyorsa da, bu tanım, bilgi sosyolojisinin amacını doğru olarak yansıtmaktan uzaktır."Çünkü epistemolojik problemleri, bilgi sosyolojisinin içine sokmak, içinde şoförü bulunan ve çalışır durumda bulunan bir otobüsü itmeye benzer. İnsan düşüncesinin göreceliği ve determinasyonu ile ilgili delilleri toplayan bütün amprik disiplinler gibi bilgi sosyolojisi de, herhangi bir bilgi kümesi ile ilgili olduğu kadar, sosyolojinin bizzat kendisi ile ilgili olan epistemolojik problemlere bizi götürür ki, bu istenilen bir amaç değildir."²³ Zaten düşünme ve anlama gibi subjektif yollardan hareketle orjinal bilgi teorisi geliştirmek çok zordur. Aslında bilgi sosyolojisi, tarih, psikoloji ve biyoloji gibi bilimlere benzemek ve onların oynadığı rolü üstlenmek istemektedir.²⁴ Bundan dolayı bilgi sosyolojisinin, bilgi teorisinden (epistemolojiden) yararlanması doğal olmakla birlikte, öyle bir teori oluşturması normal değildir ve böyle bir amaç peşinde koşması, zaten çok genç olan bu disiplini epistemolojik problemlerin karmaşasına düşürür. Onun için bilgi sosyolojisi, epistemolojinin verilerinden yararlanmalı, ancak onun öz problemlerine kendini kaptırmamalıdır. Bilginin felsefi boyutundan mümkün olduğu kadar uzak durmaya çalışmalıdır. Bilgiyi inceleyen bağımsız bir sosyoloji disiplini olarak gelişmesi buna bağlıdır.

Zaten bilgi sosyolojisinin amacı, bilginin toplumda oynadığı rolü incelemek ve buradan hareketle yeni görüş ve düşünceler üretmektir. Belki burada yapılan bazı incelemeler ve varılan sonuçlar, sistematik bir bakış açısına ya da bir bilgi teorisinin oluşturulmasına hizmet edebilecek nitelikler taşıyabilir. Fakat

²³ Berger, L.Peter-Luckman, Thomas; The Social Construction of Reality, Doubleday Company, INC. Garden City, New York, 1966, s.3.

²⁴ Berger, a.g.e., s.3.

bunun amacı o değildir. Bilgi sosyolojisinin incelemeleri sosyolojinin değişik alanlarına uygulanabilir. Mesela bu çalışmalardan çıkan sonuçlar, din ve dil sosyolojisinin problemlerine, sosyal aksiyon ve sosyal kurumlarla ilgili teorilere yardımcı olabilir. Fakat bu ifadeden, bizim bilgi sosyolojisi anlayışımızın, din ve dil sosyolojisiyle ilgili teorilerin gölgesinde kaldığı ya da onlara hizmet ettiği sonucu çıkarılmamalıdır. Gerçi bu çeşit bir anlayışa raslıyoruz. Hatta Durkheim ekolünde de bu anlayışın yer aldığını görüyoruz. Onlara göre, bilgi sosyolojisinin, bir dil sosyolojisi ve bir din sosyolojisi ihtiyacı vardır. Öyle ise bilgi sosyolojisi, kurum ve kuruluşları bilginin toplumsal fonksiyonu bakımından inceleme konusu yaparken, bu gibi disiplinlerle ilişki kurmak zorundadır.

Genel olarak söylemek gerekirse, hem ferdin ve hem de toplumun kendine özgü eylemlerinde ve bunların ilişkilerinde bilginin ne gibi bir role sahip olduğunu araştırmak, hemen hemen bütün sosyoloji disiplinleri için önemlidir ve onları az çok ilgilendiren bir meseledir. Bu, sosyal, ekonomik ve politik fenomenlerin yapısal analizlerinde olduğu gibi, küçük gruplar ve büyük kurumsal kompleksler için de geçerlidir. Bilgi sosyolojisinin amacı, işte bu çeşit yapılar üzerinde yapılan inceleme ve araştırmalarda görev almaktır. Bu görev alma isteği, bazı durumlarda, bilgi edinmeyi amaçlayan çalışmaların sınırlarını zorlayabilir. Bununla birlikte bu gibi araştırma ve incelemelerden elde edilen bulguların sosyoloji teorisiyle bütünleştirilmesi, anlaşılma ya da henüz keşfedilmemiş yapısal verilerin arkasındaki "insan faktörü"ne karşı duyulan gelişigüzel bir saygı ve itinanadan daha fazlasını gerektireceği her türlü kuşkudan uzaktır. Aynı zamanda böyle bir bütünleşme, yapısal gerçeklerle beşeriyetin tarihi boyunca gerçeği bulma uğrunda giriştiği teşebbüsler arasında kurmak istediği diyalektik ilişkinin sistemleşmesini de kurmayı amaçlar. Bundan dolayıdır ki, bilgi sosyolojisi, "bilgi" ve

"gerçeklik" kavramlarını, toplumsal yapı ve gerçeklerde aramak ve zaman zaman da tarihi olmak mecburiyetini hissetmektedir.²⁵

Özetlemek gerekirse bilgi sosyolojisinin amacı, toplumsal bilinç, yapı, gerçeklik, küçük ve büyük gruplar, kurum ve organizasyonlar, iletişim vasıtaları ve ideolojileri bilgi bakımından incelemektir. Ancak bu incelemede bu tür sınırların oluşması ve devamında bilginin oynadığı rolün tesbiti esastır. Zaten bu özelliğinden dolayıdır ki bilgi sosyolojisi, kendini, diğer sosyoloji dallarından ayırmaktadır.

b) Bilgi Sosyolojisinin Konusu:

Günümüz sosyoloji çalışmaları içerisinde yer alan çeşitli sosyoloji disiplinlerinin alanlarını, birbirinden kesin çizgilerle ayırmak gerçekten çok zordur. Çünkü sosyolojinin incelediği objeler, birbirleriyle çok sıkı ilişki içerisinde bulunurlar. Ayrıca bunların yapıları da son derece karmaşıktır. Bu özelliklerinden dolayı bilgi sosyolojisi, zaman zaman başka bilim dallarının çalışma alanlarına da müdahale edebilmektedir. Bilgi sosyolojisinin alanın, bu problematik içerisinde değerlendirmek daha uygun olur. Burada bir farklı konu da, bilgi sosyolojisinin kendi yapısından kaynaklanan çeşitli problemlerinin bulunmasıdır. Bir kere bu bilim, çok genç bir sosyoloji disiplini olmasına rağmen, çalışma alanı çok geniştir ve bu konuda çok büyük iddiaları vardır. Bu da yetmezmiş gibi, "bilgi teorisi" ve "bilim sosyolojisi"nin olumsuz etkileri de söz konusudur. Bütün bu iç ve dış faktörler, bu bilim dalının alanını, kaygan ve karmaşık hale getirmektedir. Fakat bu olumsuz durumlara rağmen, burada bilgi sosyolojisinin alanını belirlemeyi denemek ve bu alanda çalışmak isteyen genç bilim adamlarını cesaretlendirmeyi düşünüyoruz.

²⁵ Merton, K.Robert; The Structure of Social Theory, New York, The Free Press, 1965, s.sonuç kısmı.

Günümüzün önde gelen birçok sosyoloğu, bilgi sosyolojisinin alanını açıklamak isterlerken, "bilinç" kavramını anahtar bir sözcük olarak kullanmayı deniyorlar. Onlara göre bilgi sosyolojisi, düşünce tarihi ve felsefe tarihi gibi "teorik haldeki bilinç" in analizi ile değil, doğal bir şekilde hayatlarını sürdüren insanların bilinç problemleriyle ilgilenmelidir. Çünkü toplum hayatı da ferdi bilinçlerin karışık kaynaşmasıyla oluşmaktadır. Toplumsal hayatı yönlendiren toplumsal bilincin içerisinde birbirlerine zıt öğelerin de bulunması doğaldır. Mesela bunlardan bazıları anlamaya, bazıları da bilmeye yönelik olabilir. Hatta bu öğelerin arasında mahiyet ve derece farklılıkları da bulunabilir. Ancak bu öğeler birbirlerinden ne kadar uzakta ve farklı görünseler de, bilgi sosyolojisi bakımından ortak noktalara sahiptirler. Aslında farklılık ya da uzaklık, aynı gerçeği değişik açılardan görmek ve yorumlamak isteğinden ileri geliyor²⁶. Bilgi sosyolojisi, toplumsal bilinci incelemek suretiyle, toplumsal gerçeğe erişmek istemektedir.

"Bu nedenle bilgi sosyolojisinin ilk görevi bilincin mihenk taşlarının sistematik bir betimlemesi olmalıdır. Burada fenomenoloji son derece yararlı bazı vasıfları bizim kullanımımıza sunar. Her ne kadar bilinç subjektif yaşamın doğal vakası ise de sosyolojik açıdan önemli elemanları diğerleri tarafından sürekli olarak paylaşıldığından objektif olarak betimlenebilir. Öyleyse, bilgi sosyolojisi, özel bir duruma yaklaşırken şu soruyu soracaktır: Bu durum için bilincin bu duruma özgü diğer durumlardakinden farklı elemanları nelerdir? Onlar, diğer durumlarda bulunan bilinçten nasıl farkedilir? 'Düşünceden uzak' olmama anlamında bilincin hangi elemanları hakiki veya aslidir."²⁷ Bu anlayışa göre bilinç, subjektif bir durum ortaya koymaktadır. Fakat onu ortaya koyan öğeler

²⁶ Berger, Peter-Brigitte Berger-Kelnet, Hausfriet, Modernleşme ve Bilinç, Çev. Cevdet Cerit, Pınar Yayınları, İstanbul, 1985, s.24.

²⁷ Berger ve diğerleri; a.g.e., s.25.

sürekli bir şekilde kullanıldığından, objektif olarak inceleme konusu yapılabilir. Burada üzerinde durulması gereken husus, bilgi sosyolojisinin görevi, duruma bağlı olarak oluşan bilincin kendine özgü niteliklerini araştırmak, düşünceye bağlı olarak belirgin hale gelen bilincin ise hangi öğelerinin daha etkin olduğunu belirlemektir.

Bu konuyla ilgili olmak üzere bilgi sosyolojisinin bir başka görevi de bilinç yapılaşması ile belli oluşum süreçleri arasındaki ilişkiyi kurabilmektir. Bir başka deyişle bilgi sosyolojisi, belli bir sosyal durumun muhtevası içerisinde yer alan bilinç problemiyle ilgilenir. Bu işin başarılabilmesi için de, fenomenolojik bakış açılarının yerini, bu iş için daha uygun bir araç olan kuruluşların analizi almalıdır. Yani, belirli sosyal kuruluşları ve kuruluşlara ait süreçleri bilincin belirli şekilleri için temel ölçü olarak ele almak gerekir.²⁸

Bilgi sosyolojisini, bilinç yapısı ve elemanları ile belli sosyal kuruluşların arasındaki ilişkiyi araştıran bir disiplin olarak gören bu anlayış, aslında sosyal kuruluşların analizini gerçek amacına ulaşmak için bir araç olarak değerlendiriyor. Çünkü bu görüş, toplumsal kuruluşları, bilincin yansıması olarak kabul etmektedir. Bu anlayışa göre bilgi sosyolojisi, sosyal kuruluşları analiz etmekle, bilincin elemanlarına ulaşmaktadır. Öyle ise bilgi sosyolojisinin konusu, bilincin yapısını ve elemanlarını belirleyebilmek için, toplumsal kuruluşların analizini yapmaktır.

Peter L.Berger ve Thomass Luckmann'ın birlikte yazdıkları, "The Construction of Reality" adını taşıyan eserde, bilgi sosyolojisini ele alırken, aslında bu disiplinin bir toplumdaki "bilgi" ve "gerçeklik" kavramlarını açıklamasının şart olduğunu özellikle belirtmek istiyorlar. Onlara göre bu iki kavram, anahtar sözcüklerdir. Bunlar yalnızca günlük hayatla ilgisi olan toplumsal

²⁸ Berger ve diğerleri, a.g.e., s.28.

meseleleri ihtiva etmiyorlar. Aynı zamanda onların arkasında, derin bir felsefî çalışmalar tarihi bulunuyor. Burada “gerçeklik” kavramı, kendi irade ve ihtiyaçlarımızdan bağımsız olduğunu kabul ettiğimiz fenomenlerle ilgili bir nitelik olarak tanımlanabilir. “Bilgi” kavramı ise, fenomenlerin gerçek olduğu ve bazı belirli özelliklere sahip buldukları konusunda bir kesinlik ve belirlilik biçiminde açıklanabilir. Sokaktaki adam, kendisine göre gerçek olan bir dünyada (bu gerçeklik farkı düzey ve derecede olsa bile) bile yaşamakta ve yine değişik derecelerde de olsa bu dünyanın şu ya da bu niteliklere sahip olduğunu bilmektedir. Hiç kuşku yoktur ki bir filozof, bu iki kavramın durumunu ifade eden farklar konusunda çok çeşitli sorular soracaktır. Gerçek nedir? Bir kimse ne ve nasıl bilebilir?

Mesela sokaktaki adam “irade hürriyetine” sahip olduğunu ve böylece hareketlerinden sorumlu bulunduğunu düşünür. Aynı zamanda çocukların ve akıl hastalarının bu hürriyete ve sorumluluğa sahip olabileceklerini kabul etmez. Filozof ise, hangi yöntemle olursa olsun bu iki kavramın ontolojik ve epistemolojik durum ve anlamlarını araştırmaya çalışır. Sosyoloji ise, bu sorulara cevap aramak durumunda değildir. Onun yapabileceği ve yapması gereken şey, “hürriyet” kavramının bir toplumda kolayca ve olduğu gibi kabul edildiği halde, diğer bir toplumda neden böyle olmadığını incelemek, yine gerçeklik kavramı da neden bir toplumda var iken ve yaşanırken bir başka fertte ya da toplumda ortadan kalktığını araştırmaktır. Gerçeklik ve bilgi problemine karşı duyulan sosyolojik ilgi başlangıçta bunların “sosyal relativitesi gerçeği” ile doğrulanabilir; doğruluğu o nispette ispatlanabilir. Bir suçlunun “bilgi”si bir kriminoloğun “bilgi”sinden farklıdır²⁹. Bu kavramlara verilen anlamlar. Fertten ferde, toplumdan topluma ve kültürden

²⁹ Berger ve diğerleri, a.g.e., s.1-2.

kültüre farklılıklar gösterdiği gibi, aynı toplum ve kültür içerisinde yer alan kesim ve alt kültür gruplarında da değişiklikler gösterir. Bu konuyla ilgili bir sonuç, bir misyonerle Amerikalı bir Kızılderili kabile reisi arasında geçen bir konuşmadan çıkarılabilir. Burada “M” harfi misyoneri, “Y” harfi de yerliyi ifade etmektedir. Diyalog şöyle devam eder:

- “M : Kardeşim, neden büyük bir şehre gidip de bir fabrikada iş aramıyorsun?
Y : Farzet ki iş buldum, ya sonra?
M : İş bulursam para kazanırsın ve bir çok şey alırsın.
Y : Sonra?
M : İşinde iyi çalışırsan terfi edersin, amelebaşı olursun ve daha fazla para alırsın.
Y : Sonra?
M : Oh! eğer iyi çalışırsan fabrikada şef olursun.
Y : Sonra?
M : İşin esasını ve bütün inceliklerini öğrenirsen ve iyi çalışırsan bütün işin müdürü olursun.
Y : Müdür olduğumu farzedelim, bundan ne gibi istifadem olur?
M : Eğer kabiliyetli bir müdür olursan kendin ayrı bir iş kurarsın ve her zaman fazla para kazanırsın.
Y : Ya ondan sonra?
M : Oh! nihayet o kadar paran olur ki, artık çalışmaya ihtiyaç kalmaz.
Y : Soluk benizli adam, benim şimdi yaptığım da budur. Esasen malik olduğum bir şeyi elde etmek için bu kadar zahmet katlanacak ne var? Beyaz adamın içinde rahat durmayan bir deniz vardır, kızıl derililer ise yıldızlara bakarlar ve rüyalarında yıldızları görürler.”³⁰

³⁰ Munn, L.Norman; Psikoloji, Cilt: 2, Çev.Nihat Tendar, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1975, s.40.

Bu diyalogda 'bilgi ve gerçeklik' kavramları yanında, "mutluluk" kavramının da sosyo-kültürel zemine bağlı olduğu ve bunlara uygun olarak şekillendiği, açık bir şekilde gösterilmektedir. Demek ki "bilgi" ve "gerçeklik" belirli, özel muhtevalara bağlı olarak anlam ve önem kazanmaktadır. Bundan dolayı bilgi sosyolojisi, bilginin yalnızca ampirik şekillenmeleriyle değil, bir bilgi kümesinin "gerçeklik" olarak sosyal bakımdan nasıl yerleştiği, ya da kurumlaştığı ve bu duruma gelirken hangi işlem ve süreçlerden geçtiği konusunda da ilgilenir.³¹

"O halde bizim iddiamız şudur ki; bilgi sosyolojisi, bir toplumda 'bilgi' adı altında geçen ne varsa onlarla ilgilenir. Ancak bu ilgilenme işinde hangi ölçülerle olursa olsun, böyle bir bilginin kesin olarak 'gerçekliği' veya 'gerçeksizliği'ni hesaba katmamalıdır. İnsanlığın sahip olduğu bütün 'bilgi'ler geliştiği, sosyal sitüas-yonlara aktarıldığı ve sitüasyonlarda idame ve muhafaza edildiği sürece, bilgi sosyolojisinin düşünmeden ve olduğu gibi kabul edilen bir 'gerçeklik' kavramının sokaktaki adamı etkileyecek şekilde ne gibi işlemlerden geçtiğini anlaması, araştırması gerekir. Bir başka anlatıyla bilgi sosyolojisi, gerçeğin sosyal yapısının analizi ile ilgilenir".³²

Bilgi sosyolojisi, bir toplumdaki rol tipolojileriyle de ilgilenmek durumundadır. Çünkü toplumdaki çeşitli fertler, belli rolleri icra etmek suretiyle toplum hayatına katılırlar. Ferdin topluma katılması, başka bir ifade ile ferdin sosyalleşmesinin en önemli göstergesi, rol alma olayıdır. Çünkü her rol alış aynı zamanda bütün bir toplumun bilgi birikiminin (stokunun) özel bir bölümüne kapı açmak, hatta giriş yapmak anlamına gelir. Bir rolün icrasını öğrenmek, bunun dış dünyadaki fiili ifası için gerekli olan iş ve hareketlerle ilgili beceriyi kazanmak anlamına gelmez. Buna

³¹ Berger ve diğerleri; a.g.e., s.3.

³² Berger ve diğerleri, a.g.e., s.3.

paralel olarak herhangi bir kimse, aynı zamanda bu rol ile doğrudan ya da dolaylı bir şekilde ilişkisi olan, muhtelif bilgi gruplarını da, öğrenmeye başlamalıdır. Bu durum bilginin sosyal bakımdan dağılımı demektir. Bir toplumun bilgi birikimi (stoku) onu taşıyan öğelerin sahip olduğu rollerin araştırılması ve anlaşılmasıyla mümkün olur.

Sosyal rollerle bilginin arasındaki ilişkiyi, iki açıdan analiz etmek mümkündür. Bu bakış açıları, "kurumlarla ilgili düzen açısından baktığımızda, roller, bu kurumun aracısı ya da temsilcileri olarak karşımıza çıkarlar. Muhtelif roller açısından baktığımızda ise, her bir rol, kendisiyle birlikte sosyal bakımdan sınırlandırılmış ek bir bilgi taşımaktadır.

Gerçekten de rol analizlerinin, bilgi sosyolojisi için, çok özel bir anlam ifade ettiğini belirtmemiz gerekir. Çünkü bu analiz, bir toplumda öteden beri varlığını sürdüren anlam dünyalarının araç ve araçlarını ortaya koyar. Fertler bu dünyaların dışı vuran yanları aracılığıyla özünü kavrama imkanını yakalamış olurlar.³³ Bir toplumun fertlere yüklediği roller, bu fertlerin sahip oldukları statülere göre ayarlanır. Demokratik bir toplumda statünün gerçek kaynağı ise bilgidir. Bilgiye göre statünün verilmesi ve statüye göre de rol yüklenimi, gerçekte bilgi ile rolün ilişkisini gösterir. Demek ki bilgi ile çeşitli sosyal yapılar arasında çok sıkı bir ilişki vardır. Bilgi, bazı bakımlardan sosyal bir ürün olmakla birlikte, sosyal durumları çeşitli yönlerden kuşattığından, bu yapıların değişmesini sağlayan temelde güç olarak değerlendirilebilir. Bir toplumdaki rol dağılımı ve bu dağılımda görev alan öğelerin analizi, bilgi sosyolojisinin vazgeçemeyeceği konuların başında gelir.

"Dar anlamda bilgi sosyolojisinin gelişimi ile ideoloji analizi ve eleştirilerinin oluşturduğu tarihi birikim arasında sıkı bir bağlantı

³³ Berger ve diğerleri, a.g.e., s.77-80.

vardır. Fakat bu bağlantı, özellikle şu noktalarda kendini hissettirmektedir. Herşeyden önce irrasyonel ve bilinci sınırlandıran güçlere karşı oluşan toplumsal aydınlanmanın bir aracı olarak gözükken ideoloji eleştirisini değil, aksine tüm sosyal tabakaların, grupların (gruplandırılmalarının) ve objektif durumların (keyfiyetlerin) düşüncesine karşı kendi (kendine özgü) kesin ideoloji kuşkusunu ortaya koyar. (K.Mannheim).”³⁴ Burada esas mesele, objektifliğin ve gerçekliğin sınırlarını zorlamadan, özellikle de toplumsal anlamı olan bilgi ile, sosyal oluşumlar içerisinde hiçbir zorlayıcı etki altında kalmamış ve bir yöne eğilimi bulunmayan bağımsız zihniyetleri bir teori içerisinde birleştirerek geliştirmektir. Ayrıca herhangi bilgi türünün genel bir relativitesinin olacağı da önemlidir.³⁵

Bilgi sosyolojisi, toplumu kuşatmak ve onu kendi isteği doğrultusunda şartlandırmak yönetmek isteyen ideolojileri bilgi açısından ele almakla, ideolojilerin dayandığı çeşitli yapıları ortaya koymayı ve toplumsal gerçeklikle, “gerçek üstü bir bilinç halinin” eseri olan ideolojilerin farkını belirtmeyi amaçlamaktadır. Kesin olarak toplumsal zihniyetler ile ideolojiler arasında sıkı bir ilişkinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Aslında toplumun bilgi birikimi ve bu birikimin taşıyıcı olan çeşitli yapılanmalar, belli zihniyetleri de temsil ederler. İşte bilgi sosyolojisi, bilimsel objektifliğin sınırlarını zorlamadan ideolojilere kaynaklık eden zihniyetlerin dayandığı toplumun bilgi zeminini inceler ve buradan elde ettiği sonuçları tanımlamaya çalışır.

“Bilgi sosyolojisi, bir devrin veya toplumsal bir tabakanın zihniyetini analiz ederken, sadece yalın ve olgun halde bulunan düşünce biçimleriyle değil, bütün olayların içinde doğup geliştiği toplumsal çevre ile de uğraşmaktadır. Bu nedenle bilgi

³⁴ Hartfiel, Günter; Wörterbuch der Soziologie, Alfred Kroner Verlag, Stuttgart, 1982, s.821-822.

³⁵ Hartfiel; a.g.e., s.821-822.

sosyolojisinin toplumsal çevreyi meydana getiren çeşitli etmenleri hesaba katması gerekir. Çünkü bu etmenler, bilginin ve bazı düşüncelerin gruplar aracılığıyla kabülü veya reddedilmesinin sorumluluğunun taşımaktadırlar. Bunun yanında bilgi sosyolojisi, grupların sahip olduğu görüşleri inceleyerek, buradan elde ettiği sonuçları diğer gruplara da teşmil edebilir.”³⁶

Bir toplumdaki değişme istekleri, ya da değişmeye karşı gösterilen çeşitli muhafazakar tepkiler, o toplumda söz sahibi ve söz sahibi olmak isteyen bazı güç odakları tarafından temsil edilirler ve yönlendirilirler. Toplumdaki değişme olayı genellikle kendi tabii yerine bırakılmaz ve ona sürekli müdahaleler yapılır. Burada başta devlet olmak üzere, çeşitli sosyo-politik ve eğitici gruplar, meslek zümreleri ve kitle haberleşme araçları kendini göstermektedir. Biz bunları toplumsal kurum ve organlar olarak adlandırabiliriz. Bilgi sosyolojisi bu kurum ve organları incelemekle, onların ahip oldukları düşünce ve bilginin toplumsal fonksiyonunu, yani sosyal etkinliğini analiz etmiş olur.

“Toplumsal kurum ve organlar, kendilerine özgü, yani spesifik fonksiyonlara sahip olmak yanında, toplumdaki düşünce faaliyetleriyle de ilişki içerisinde oldukları. Fakat düşünce hayatının toplumsal organizasyonu ile ilgili teorik temeller henüz inceleme alanı haline gelmiş değildir. İşte bilgi sosyolojisinin ilk ve biricik görevi, belli isim ve şekiller içerisinde gözükken fikir hareketlerinin ve kurumsal organizasyonların sistematik olarak analizini yapmaktır. Bununla ilgili olmak üzere bilgi sosyolojisi, okulların, üniversitelerin, akademilerin, eğitici fonksiyona sahip çeşitli toplulukların; müzelerin, kütüphanelerin, araştırma enstitülerinin, laboratuvarların ve yayınevlerinin analizini yapmak durumundadır. Ayrıca bu eğitici kurumların kim tarafından nasıl ve ne tür

³⁶ Mannheim, Karl; Ideologie und Utopie, Verlag G.Schulte-Blunke, Frankfurt am Main, 1978, s25.

metotlarla ele alınması gerektiği, bunların faaliyetlerine hangi bilgi tiplerinin uygun düştüğü, hangi bilgi tipinin bu kurumların iç organizasyonu ve ilişkilerini daha doğru bir şekilde ortaya koyduğu ve nihayet bu kurumların toplumla bütünleşmesinin nasıl olduğunun bilinmesi de önemlidir.”³⁷

“Bilgi sosyolojisinin henüz gelişmeye başlayan teorik ve ampirik araştırmaları, fikir sistemlerinin (felsefe, sanat ve din ile ilgili sistemlerin) sorumluluğu ve görevleriyle, belirgin hale gelmiş bazı sosyal sistemlerin ilişkisini ortaya koymayı amaçlamıştır. Gerçeği bulma konusunda kendini gösteren ortak değer, inanç ve tasavvurlar, aynı zamanda sosyal integrasyona da işaret ediyor ve onu vurgulamak istiyor. Ayrıca böyle bir durumdaki (ortak tasavvur ve kültürel geleneklere dayanan) bilginin devamlı inkişafı, yığınsal bir yapılaşmanın doğacağını gündeme getiriyor(Parsons). Diğer açıdan sosyo-psikolojik araştırmalardan elde edilen bulgulara göre katılma olayında, tasavvur ve görüşler arasında çok sıkı bir uyumun bulunması, doğruluk ve gerçeklik için temel bir şart olarak görülüyor(Festinger).

Bilginin vasıtaları ve gelişimiyle ilgili şart ve sebepler üzerinde yapılan somut ve ayrıntılı araştırmalarda, değer oryantasyonlarının karşılıklı ilişkisine, bu ilişkilerden doğan kurumlaşma formlarına, çeşitli sosyal yapıları oluşturan organizasyon ve kooperasyonların oynadığı rollere, kullanılan yardım vasıtalarının (dil, işaret, danışma teknikleri ve iletişim vasıtaları) analizine, sosyalleşmenin çeşitli şekiller altında yaptığı etkilerine ve aynı zamanda uygulamalarına hizmet edildiği ortaya konmuştur.”³⁸

³⁷ Mannheim, Karl; *İdeologie und Utopie*, In: *Vorwort*, s.XXVII.

³⁸ Hartfiel, Günter, *Wörterbuch der Soziologie* Alfred Kroner verlag, Stuttgart, 1982, s.822-823.

Son defa belirtmek gerekirse bilgi sosyolojisi, toplumdaki fikir hayatının taşıyıcısı olan fertlerle ve onların entellektüel faaliyetleriyle de ilgilenir. Her toplum, fertlerden meydana gelmiştir. Bu fertler; bir arada bulunma, çeşitli meziyetler ortaya koyma, yeniden ve sürekli şekillenme aracılığıyla ve çok özel fonksiyonlar icra etmek suretiyle, toplumun manevi (fikri) mirasının diğer fertlere aşılmasını ve devam etmesini temin ederler. Fertlerin meydana getirdiği çeşitli grupların belli yapılar teşkil etmesi ve onların toplumsal kaynakları, kullandıkları usulleri, kurdukları organizasyonları, sınıf teşkilleri, bunlardan biraz daha farklı olmak üzere, taşıdıkları prestij ve aldıkları ücretleri, bilgi sosyolojisinin konuları arasındadır. Aynı zamanda bu saydığımız konular, bilgi sosyolojisinin ana problemleridir. Çeşitli formlar içerisinde gözükten bu problemler, bilgi sosyolojisi başlığı altında sürdürülen çalışmaların temel objelerini teşkil etmektedir.

c) Bilgi sosyolojisinin kullandığı yöntem:

Bilgi sosyolojisi, çok genç ve yeni bir bilgi dalı olmasına rağmen, son zamanların sosyal bilimler literatüründe önemli bir yer tutmaya başladığı gözlenmektedir. Aslında onun konuları bir hayli dağınık ve karmaşıktır. Bundan dolayı, sosyolojinin diğer disiplinleri ile bilgi sosyolojisinin konuları birbirine karıştırılmaktadır. Fakat bütün bu olumsuz durumlara rağmen bilgi sosyolojisi, klasikleşme yolunda, çok hızlı bir şekilde ilerlemektedir. Çünkü bilgi sosyolojisi, sosyolojinin araştırma objelerine değişik bir perspektiften baktığı için kendine özgü bir disiplin yapısı oluşturabilmiştir. Yoksa bilgi sosyolojisi ile diğer sosyal bilimlerin kullandığı yöntemler arasında büyük bir farkın bulunduğunu iddia etmek mümkün değildir. Bilgi sosyolojisi de diğer sosyoloji disiplinlerinin kullandığı yöntemleri kullanır. Fakat gelişme yeri içerisinde ağırlığın değişik noktalara kaydığı görülmüştür. Bu kayma olayı, bilgi sosyolojisinin karakteri konusundaki değerlendirmeleri de yönlendirebilmiştir.

İlk bakışta bilgi sosyolojisinde, pozitivist-ampirik araştırma yöntem ve tekniklerinin daha etkin bir durumda bulunduğu görülür. Bunun nedeni, bazı pozitivist düşünürlerin, bilgi sosyolojisinin yalın haldeki olgularla açıklamak istemeleridir. Onlar, sosyal olay ve olguları birer eşya gibi incelemeyi denemişlerdir. Ayrıca iyi ve doğru bir incelemenin yapılabilmesi için, iç ve dış engelleyicilerden kurtulmak gerektiğini vurgulamışlardır. F.Bacon'daki "idollerden kurtulma", Nietzsche'deki "tarihin dışında yaşama" anlayışıyla, Comte ve Durkheim'in sosyal olayları mekaniğin kanunlarına göre anlamak isteyen görüşleri, bu temel zihniyetin değişik zamanlardaki en tipik yansımaları olarak değerlendirilebilir. Sosyolojide olduğu gibi, bilgi sosyolojisinde de kendini kuvvetli bir şekilde hissettiren bu tek yanlı yöntem ve bilgi anlayışı, sosyal olgu ve olayları tam anlamıyla açıklamaya yetmediğinden, bazı düşünürler, daha farklı bir yöntem ve bilgi anlayışı oluşturma gereğini duymuşlardır.

Bilgi sosyolojisinde pozitivist-ampirik yöntemlerin kullanılması yanında, "eleştirel ve tarihsel yorum yöntemleri"nin de yer aldığını biliyoruz. Aslında bu yaklaşım, W.Dilthey (1833-1911)'in, "Manevi Bilimler Hareketi"nden doğmuş, manevi ve tarihsel bir bakış açısıdır. Özellikle bu bakış açısından çıkmış olan M. Weber (1864-1920)'in "Verstehende Soziologie" (Anlayıcı Sosyoloji) görüşü, diğer sosyoloji disiplinlerinde olduğu gibi, bilgi sosyolojisinde de kullanılmaktadır. Aslında bu bakış açısı, sosyal olgu ve olayları birer eşya gibi ele almak isteyen sosyoloji akımlarına karşı bir tepkiyi de dile getirmektedir. R.K.Merton (doğ.1910)'in "sosyal fenomenleri eşya derecesine indirgeyerek inceleyen yapısal-fonksiyon analizlere" karşı gösterdiği hassasiyetin kökünü de burada aramak gerekir.

W.Dilthey ile başlayan "manevi bilimler hareketi"ne göre, sosyal olgu ve olaylar, fizik kurallarına göre ve bir eşya gibi

incelenemezler. Fiziki determenizmin sosyal olaylar için de geçerli olduğunu iddia etmek çok zordur. Sosyal olayların, fiziki olaylardan farklı olarak kendine özgü bir "mahiyet" ve "mevcudiyet" şartları bulunmaktadır. Bu şartlar yalnızca ampirik yöntem ve yaklaşımlarla anlaşılabilir. Çünkü bu şartları yoğuran ve şekillendiren bir tarihi kültürel yapı mevcuttur. Bunun anlaşılması ise tarihi yorumlamakla mümkündür.

Sosyal varlıklarla bilgi arasındaki fonksiyonel bağımlılığı açıklamayı amaçlayan bilgi sosyolojisinin, herşeyden önce bu iki ana öğenin tarihi köklerini, belli bir kültürel çevre içerisinde geçirdiği biçim değişikliklerini ve bunlara neden olan çeşitli faktörleri açıklaması gerekir. Manevi bilimler hareketinin önde gelen savunucularına göre bu başarısızlığı müddetçe, bilgi sosyolojisinin bir teori teklif etmek ya da doktrin ortaya koymak gibi bir iddiası olamaz. Çünkü her teori ve doktrinin arkasında mutlaka bir tarihi oluş bulunacaktır. Bu oluşu anlamadan, bugünü ve yarını şekillendirmek istenen bir düşünce sistemi eksik kalacaktır.

Bugün içinde yaşadığımız ya da müşahade ettiğimiz olaylar dünyası, tarihin bize sunduğu malzemelerin birer yansıması olarak değerlendirilebilir. İnsanın geçmişte yaşanan tarihi olayları anlamadan, onların biriktirerek getirdiği kültür mirasının özüne nüfuz etmeden bugünkü sosyal oluşumları layıkıyla idrak etmesi düşünülemez. Bugünkü insanın yaşadığı hayat biçimi, tarihin sunduğu mirasdan da nasibini almıştır. En azından benimseyerek, sentez yaparak ya da reddederek. Bundan dolayı, bugün ortaya çıkmış gibi gözükən olayları iki yönüyle düşünmek ve incelemek gerekir. Çünkü yalnızca bugünkü fonksiyonel durumunu, ya da tarihi boyutunu incelemek konunun tam olarak aydınlığa kavuşmasını sağlamayabilir. Yalnız başına bir "tarihselcilik" ya da yalnızca olay ve olguların "obje" gibi ele almaya çalışmak yeterli değildir. Olay ve olguların "mahiyet", "mevcudiyet", "neden" ve "amaçlılık" gibi

yönlerini iyi bir şekilde analiz etmek gerekir. Çünkü sosyal varlıklar hangi tür ve şekilde cereyan ederse etsinler (ister bir kuruluş, ister bir olay ve isterse bir bilgi şeklinde görülsünler), onların üzerine dün, bugün ve yarın yığılmıştır. Bu, üç boyutlu zamanın içerisine, tarihin ve yaşayan iradelerin sığdırılması anlamına gelir.

Sosyal olayların özünde yer alan bu iki durum dikkate alınınca, bilgi sosyolojisinin, "bilginin sosyal varlıklarla fonksiyonel ilişkisi" ifadesinden, olayların tarihi sebep ve mahiyetlerini ve bugünkü "durumlarını anlaması gerekir" sonucunu çıkarabiliriz. Burada, tarihi yorum ve eleştirilenler, ampirik incelemeler ve bunlara dayanılarak bazı genellemelerin yapılması söz konusudur. Böylece bilgi sosyo-lojisinde A.Comte'dan gelen ampirik yöntemle, W.Dilthey'den gelen "anlayıcı" yaklaşım kaynaşmış oluyor. Aynı zamanda bu çeşit bir birleşme ve kaynaşma, tek yanlı yöntem ve bakış açılarına da bir tepkiyi dile getiriyor. Çünkü sosyal olaylar, aslında insan faktörüyle sıkı ilişkisi olan olaylardır. Onları kendi şartları içerisinde incelemeye tabi tutmak yanında, bunun temelindeki insan faktörünü de anlamak gerekecektir. Böyle bir yaklaşım gündeme geldiğinde, ister istemez karşımıza, belli bir sosyo-kültürel ortamda yaşayan insanın, tarihi hayatı çıkıyor.

Bu konuda anlatılanları özetleyecek olursak, bilgi sosyolojisi, sosyal yapı ve bu yapının doğurduğu çeşitli sosyal pozisyonlarla bilginin ilişkisini inceleme konusu yaparken, üç çeşit yöntem ya da bakış açısını geliştirmiştir. a)Gözleme dayalı ampirik analiz yöntemi, b) eleştirel ve anlayıcı yöntem, c)bunlardan elde edilen bulgular aracılığıyla genellemeler, doktrin ve teori teşkili çalışmaları. Yine bilgi sosyolojisi yukardaki yöntem ve yaklaşımlarla sıkı ilişkisi olmak üzere bazı özel teknikler de kullanmaktadır. Mesela nesnelleştirme (objektivikation), meşrulaştırma (legitimitation), kurumlaştırma (institutionalisierung), işaretleme (signifikativ, signifikanz) gibi teknikler kullanarak

sosyal durumların bilgiyle ilişkisini anlamaya çalışıyor. Aynı zamanda bilgi sosyolojisinin kullandığı söz konusu yöntem yaklaşım ve teknikler aracılığıyla eleştirel bir sosyoloji hareketinin doğmasına da katkıda bulunulmuştur. Buna ilave olarak şu hususu da belirtmemiz gerekir ki, kapsamlı ve etkili bir bilim olan sosyoloji, bu yeni disiplinin hazırladığı malzeme ve geliştirdiği görüşler aracılığıyla kendini öz eleştiriye tabi tutmaktadır. Bu durum, bilimsel bir hareket için gerçekten çok önemli bir kontrol mekanizmasının oluşturulması anlamına gelir ki, her bilimsel hareket için gerekli bir şarttır.

d) Eğitim Sosyolojisi ile Bilgi Sosyolojisinin İlişkisi

Bilgi sosyolojisi, bir toplumda bilgi birikimi sağlayan ve bunu taşıyan kurum ve organları da inceleme konusu yapar. Ayrıca bilgi sosyolojisi, mevcut toplumsal düzenin değiştirilmesi ya da sürdürülmesi için oluşturulan bilgi ve düşüncelerin bu eylemdeki rolünü ve bu konuda ön plana çıkan güç odaklarının karşılıklı ilişkilerini açıklamak durumundadır. Daha açık bir anlatıyla bilgi sosyolojisi, bir toplumu oluşturan insanları etkileyen, onlara rol ve statüler vermek suretiyle belli formlar içerisinde görünmelerini temin eden eğitim sistemlerinin analizini de yapmalıdır. Bu da yetmez, son devir pedagoji literatüründe çok önemli ve etkili olarak yer alan eğitimle ilgili problemleri de gözardı etmemelidir.

Aslında bu meselenin özüne bakıldığında, "eğitim ve öğretim bilimi"nin (pedagojinin) kapsadığı bilgi alanı ile, bilgi sosyolojisinin incelediği objeler arasında derin ve kapsamlı bir ilişkinin bulunduğu görülür. Bu ilişkiyle ilgili konuların başında bazı teorik, formel ve fonksiyonel pozisyon ve problemler gelmektedir. Bu pozisyon ve problemlerin anlaşılması için, söz konusu iki bilim dalının bir bilim teorisi içerisinde birleştirilmesi gerekir. Fakat kabul etmeliyiz ki, eğitim uygulamalarından doğan pedagojiye özgü birçok

problemin çözümü, bilgi sosyolojisinin alanına girmez. Ancak bu çözümde, bilgi sosyolojisiyle ilgili çalışmalardan çıkan bazı sonuçların pedagoji tarafından değerlendirilmesi doğaldır. Hatta sosyolojik bulgular zaman zaman pedagojik ölçüler içerisinde farklılaşsalar da, yine de faydalıdır. Fakat buradan hareketle, sosyolojinin ya da bilgi sosyolojisinin, pedagojiye, özellikle de eğitim sosyolojisine hizmet eden yan bir disiplin olduğu sonucunu çıkarmamak gerekir. Çünkü böyle bir anlayış bu iki bilimsel disiplinin bilimsel karakterine hanel getirmiş olur ki, bu temelinden yanlış bir yaklaşımdır.³⁹ Gerçi bilgi sosyolojisinin, zaman zaman normatif durumlara katkıda bulunduğu görülmektedir. Fakat onun saf pedagojik problemlerin içine çekilmesi, bir sosyoloji disiplini olma özelliğini yitirmesine sebep olur.

Daha önce de belirttiği gibi bilgi sosyolojisi, bilginin ana özelliklerini, bilginin kural ve şekillerini ve diğer varlıklarla fonksiyonel ilişkisini kendine konu edinir. Bilginin bir problem olarak kendisi yanında, genel olarak toplum ve toplum içerisinde bulunan enstitüsyonlar üzerindeki etkisi ve bunların arasındaki fonksiyonel ilişkilerdeki rolü de bilgi sosyolojisini ilgilendirmektedir. Bunlara ilave olarak ferdin toplumsal kökeni, organizasyonlarda görev alan ferdin bilgi formasyonu ve birikimi, toplumun arzuladığı bir insan tipinin yaratılması için ne çeşit bilgilere ihtiyaç duyulduğu konuları da bilgi sosyolojisinin konuları arasında bulunmaktadır. Hatta toplumsal davranış kalıpları ile, ferdi davranış biçimleri arasındaki bağımlılık (Merton) bilgi sosyolojisini yakından ilgilendirmektedir.⁴⁰

Görüldüğü gibi burada sıralanan bütün konular, aynı zamanda eğitimin de başta gelen meseleleridir. Dikkat edilirse bilgi

³⁹ Kurzreiter, Josef; Padagogische Soziologie, Österreicher Bundes Verlag, Wien, 1973, s.309.

⁴⁰ Kurzreiter; a.g.e, s.309.

sosyolojisinin ilgi duyduğu konuların çoğu, erişilmesi istenilen amaçlarla bağlantılıdır. Bu amaçları hazırlayan ve gerçekleştirmek durumunda olan biricik eylem biçimi ise eğitimden başka birşey değildir. Bilgiyi işleerek yoğuran, şekillendiren ve belli amaçlar doğrultusunda yönlendiren eğitimidir. Fakat bilgi sosyolojisi de, bilginin çeşitli kademelerdeki durumunu tesbit etmekle, dolaylı yünden bilgi formlarının oluşmasına katkıda bulunmuş olur.

Mesela burada, bir insan tipini oluşturulmasını söz konusu edelim. Bu tipin tanımlaması ve yetiştirilmesi için gösterilen her türlü çaba, eğitimle ilgilidir. Hatta bu konuda eğitimci, çeşitli araştırma ve incelemeler de yaparak, belli bir bilimsel muhtevanın oluşmasını da sağlayabilir. Bu konuda öneriler getirerek uygulamaları zenginleştirebilir. Ancak eğitimcinin bu işleri yaparken diğer bilim alanlarının bulgularından da yararlanması doğaldır. Bilgi sosyolojisi ile eğitimin, sosyologla eğitimcinin ilişkisini de bu anlayış içinde değerlendirmemiz gerekir. Fakat burada çok önemli gördüğümüz bir meseleyi açıklamamız gerekir. Eğitim, yeni eğitsel yapılar oluşturmak isterken, başka bilimlerin bulgularından yararlanır. Fakat burada çok önemli gördüğümüz bir meseleyi açıklamamız gerekir. Eğitim, yeni eğitsel yapılar oluşturmak isterken, başka bilimlerin bulgularından yararlanır. Fakat bu olduğu gibi değildir. Bu bulgulardan işine yarayan alır ve bunu işleyerek kendine özgü bir bilgi kümesi haline getirir.

Bilgi ile eğitimin, başka bir söyleyişle, bilgi sosyolojisiyle eğitim biliminin (Pedagojinin) ilişkisini, üç ana başlık altında karakterize etmek mümkündür. a) Bilginin üretilmesi, b) üretilen bilginin işlenerek korunması ve c) bu bilginin genç insanlara aşılansarak onlara da istedik davranış değişmelerinin yaratılması. Bu üç başlık aynı zamanda, eğitim biliminin bilgiyi ele alış biçimini de ifade etmektedir. Fakat bilgi sosyolojisinin bilgiyi bir inceleme objesi olarak kabul etmesine karşılık, eğitim, bilgiyi, bir araç olarak

değerlendirir. Çünkü bir eğitim düşünce ve uygulaması için bilgi hiç bir zaman bir amaç olamaz. Eğitimin amacı, bilgiyi kullanmak suretiyle fert ve toplum hayatında istenilen yönde bir davranış değişmesi meydana getirmektir. Eğitimcinin gözünde bir araç olarak gözüken bilgi, eğitim bilim için ise bir araştırma objesi olmaktadır. Bu bakış, bilgi sosyolojisinin bilgiyi ele alışından bir hayli farklıdır. Eğitim bilimi, bilginin nasıl üretileceğini, saklayacağını ve eğitim uygulamalarında nasıl kullanılabileceğini araştırma konusu yapar. Bilgi sosyolojisinin ise böyle bir amacı yoktur. Ayrıca bilgi sosyolojisi, bir inceleme tekniği olarak bilgiyi kurumlaştırmanın dışında, tıpkı eğitim biliminde olduğu gibi, bilgi ile fert arasındaki ilişkiyi ifade eden bir öğrenme organizasyonunu tarif etmeye yönelmez. Daha kesin bir ifadeyle söylemek gerekirse bilgi sosyolojisi, ne, nasıl ve ne kadar öğretelim sorularını kendine problem edinmez. Halbuki bütün bu soruları eğitimle ilgili bütün alanların (bakışları farklı da olsa), cevaplandırmak zorunda oldukları ana davalardır.

Gerçekten de bilgi, bütün eğitim anlayış ve uygulamaları için, temel bir konudur. Hiçbir eğitim faaliyeti, bilgiye dayanmadan birşey yapma şansına sahip değildir. Çünkü bilgi, toplumun diğer kesimlerinde olduğu gibi, eğitimde de bir güç ve hakimiyet vasıtasıdır. Hangi eğitim sistemi bilgiyi yerinde ve gerektiği şekilde öğrencilere aşılabiliriyorsa, onların, dolayısıyla toplumun, güçlenmesine katkıda bulunmuş oluyor. Demek oluyor ki, eğitimci hem bilgiyi ve hem de insan tipini tarif etmek gereğini duymaktadır. Son dönem eğitimcilerinin sıklıkla üzerinde durdukları "bilgi ve teknoloji toplumu yaratmak amacı güden bir eğitim" sözü, aynı zamanda bilgi aracılığıyla oluşturulmak istenen bir insan modelini de gündeme getirmektedir. Artık bugün entellektüel insan modeli çok gerilerde kaldığına göre, burada idealize edilen insan anlayışı, "uzmanlık bilgisini baştaçı eden" bir insan anlayışıdır. Çünkü

günümüzün bilimsel ve teknolojik gelişmeleri, herşeyden bir miktar anlayan insan yerine, bir şeyi çok iyi bilen insan tipini daha yararlı bir tip olarak görmektedir. Bilgi toplumu sözüyle de anlatılmak istenen budur. Yani uzmanlık bilgisinin değeri, farklı ifadelerle vurgulanmak istenmektedir.

Günümüzün sanayi ve sanayi ötesi toplumlarında, yani bilgi topluluklarında uzman insan, güç odaklarını yönlendirme yeteneğini temsil etmektedir. Siyasi, ekonomik ve bürokratik yöneticilerde karizmatik özellikler değil, bilgi ve liyakatın sentezinden oluşan bir tavır istenmektedir. Böylece gelişmiş ülkelerde insan imajı daha objektif değerlere oturtulmuş gözüküyor.

Uzmanlık bilgisinin devlet ve toplum hayatını yönlendiren temel bir değer haline gelmesi, gelişmiş ülkelerin eğitim anlayışlarını da etkilemiş ve kaliteli eğitim ve uzman öğretmen tipini gündeme getirmiştir. Böyle bir eğitim ve öğretmen modelinin oluşturulmasında, eğitim ve öğretim bilimlerinin yanında, bilgi sosyolojisinin de çok önemli katkıları olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bilgi sosyolojisi, bilgiyi ele almakla⁴¹, bilgi toplumunu yaratmayı amaçlayan bir eğitim faaliyetine ve onun baş aktörü olan öğretmene, yararlı bir hizmette bulunacağı aşıkardır. Ayrıca eğitim ve öğretim kurumlarını, bilgi açısından incelemekle de, bu yararlı hizmet daha da artacak ve bir nevi eleştiriyle karışık bir yol gösterme şeklini alacaktır. Fakat burada eğitim ve öğretim bilimlerinin çok yönlü bir ilişkisinden söz etmek mümkündür. Hatta bu ilişkiyi daha ileriye, sosyoloji ile pedagojinin ilişkisine kadar, yani eğitim sosyolojisinin varlık sebebine kadar götürmek de, söz konusu edilebilir.

Erzurumlu İbrahim Hakkı, *Erzurumlu İbrahim Hakkı Araştırma Merkezi*

Doğum : 1703, M. (1115 H.), Hakkâri, Ölmü : 1780, M. (1194 H.), Tillo.

1333, I, 33-36

⁴¹ Mannheim, Karl; *İdeologie und Utopie*, Verlag Schulte Blunke, Frankfurt am Main, 1978, Lois Wirth: "Vortwort", s.XXVII.